

GÜMÜŞLÜK (MİLAS) İSKELETLERİ VE ANADOLU KLASİK-HELENİSTİK DÖNEM TOPLUMLARININ SAĞLIK PROFİLİ

İsmail ÖZER, Mehmet SAĞIR,
Zehra SATAR, Erksin GÜLEÇ*

Öz

İnsan iskeletleri üzerinde yapılan çalışmalar eski insan popülasyonlarının sağlık ve yaşam koşullarının anlaşılmasında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın amacını Gümüşlük (Milas)'ten bulunan insan iskelet kalıntılarının morfolojik ve paleopatolojik açıdan değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Arkeolojik alan, Batı Anadolu'da Klasik-Helenistik döneme tarihlendirilen bir alanda yer almaktadır ve lahitlerden 8 erkek ve 9 kadın olmak üzere 17 birey bulunmuştur. Gümüşlük (Milas) buluntu yerinden ele geçirilen iki cinsiyete de ait bireyler baskın olarak yaşlı bireylerdir. Osteolojik kalıntılar Gümüşlük bireylerinde konjenital hastalıklar, enfeksiyonal hastalıklar, eklem hastalıkları ile çene ve diş lezyonları bulunduğunu göstermektedir. Elde edilen paleopatolojik değerler, aynı bölgede ve dönemde yer alan buluntu alanlarından farklı sonuçlar vermiştir. Bu analizler Klasik-Helenistik dönem Anadolu'ndaki sağlık ve yaşam koşullarının anlaşılmasında yeni bilgiler elde etmemize katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan iskeletleri, Sağlık yapısı, Klasik-Helenistik, Gümüşlük-Milas, Anadolu

* Doç.Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara (iozer@ankara.edu.tr)

Doç.Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara (msagir@ankara.edu.tr)

Araş.Gör. Zehra SATAR, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Zeve Kampüsü, Van (zehrasatar@gmail.com)

Doç.Dr. Erksin GÜLEÇ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara (egulec@ankara.edu.tr)

Abstract

Gümüşlük (Milas) Skeletons and Health Profile of Anatolian Classic-Hellenistic Populations

Studies on human skeletal remains provide important information to understand the health and living conditions of the past populations. The aim of the present study is to report morphological and paleopathological examination of recently excavated human skeletal remains from the Gümüşlük (Milas). Archaeological site, which located in the Western (Aegean) part of the country dated to Classic-Hellenistic Period and contains 17 individuals (8 males and 9 females) from sarcophaguses. The Gümüşlük (Milas) site contains both sexes and dominantly elderly remains. Results of the osteological remains showed the presence of the following classes of skeletal lesions: congenital diseases, inflectional diseases, joint diseases, lesions of jaws and teeth. The rates of the paleopathologies at Gümüşlük (Milas) site compared to other regional and periodical sites appear to have engaged with divergent findings. This analysis contributes additional information to the understanding of the state of health and living conditions associated with Classic – Hellenistic Period of Anatolia.

Key words: *Human skeletons, Health profile, Classic-Hellenistic, Gümüşlük-Milas, Anatolia.*

GİRİŞ

Anadolu; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir noktada konumlanması nedeniyle birbirinden oldukça farklı yerleşik ya da geçici topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Tarihi kayıtlara göre Anadolu çok eski insan yerleşmelerine, bitki ıslahı ve hayvan evcilleştirmelerinin birçoğunun ilklerine de sahne olmuştur. Neolitik dönemden itibaren yerleşik hayata geçişle birlikte, Anadolu topluluklarının yaşam tarzlarının ve bunlara bağlı olarak beslenme örüntülerinin değişimi, Anadolu insanının sağlık yapısını derinden etkilemiştir.

İnsan iskelet kalıntılarının incelenmesi bizlere eski toplumların sağlık profillerinin anlaşılmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu amaçla Anadolu'da yaşamış olan eski insan topluluklarına ait iskelet serileri üzerinde gerçekleştirilen pek çok araştırma, Paleolitik dönemden günümüze Anadolu insanının sağlık durumlarına ilişkin önemli bulgular ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, 2004 yılında Muğla İli, Milas İlçesi, Gümüşlük Mevkii'nde Belediye tarafından yapılması planlanan katlı otopark inşaatı alanında tesadüfen bulunan 5 adet parçalı bloktan oluşmuş lahit mezarlardan çıkarılan iskelet kalıntılarında yola çıkılarak Anadolu Helenistik dönem

toplumlarının genel sağlık profilleri üzerinde değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın odağını oluşturan Helenistik Dönem (M.Ö. 330–30), Büyük İskender'in ölümünden başlayarak, Kleopatra'nın ölümü ve Mısır'ın Roma'ya katılmasıyla son bulmuştur. Büyük İskender'in ölümünden sonra kurmuş olduğu imparatorluk kendisinden sonra gelenler tarafından bir arada tutulamamış, krallar birbirleriyle şeref, zenginlik ve arazi için mücadele etmişler, savaşlar sırasında pek çok kral ölmüş ve toprakları el değiştirmiştir. Sürekli devam eden bu mücadeleler Helenistik krallıklarını zayıflatırken, önce Part egemenliğini ve daha sonra M.Ö. 1. ve 2. yy.da tümüyle Roma egemenliğini kabul etmeye zorlamıştır (McEvedy, 2005).

Büyük İskender'in ölümü sonrasında Makedonya'nın Yunan dünyasına getirdiği amaç birliğinin büyük oranda yitirilmesine rağmen, bir yüzyıl boyunca bütün yakın doğuda Helen yaşam biçimi etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Yunanca; ticaret ve bürokrasi alanlarında geçerli dil olmuştur. Eski kentler Yunan tarzına göre yeniden yapılandırılırken, pek çok yeni kent de inşa edilmiştir. Helen dünyası ekonomik olarak büyük bir güç haline gelmeye başlamış, Mısır'da üretilen pek çok ürün doğrudan burada satılmaya başlamıştır. Ticaretin gelişmesi kent tanımının değişmesine de yol açmış ve bu dönemdeki toplam kent nüfusu kısa sürede 75 binden 345 bine kadar yükselmiştir. Mısır'dan Ege'ye satılan buğday, Ege'den Mısır, İtalya ve Galya'ya satılan şarap, ticarete önemli yer tutmuştur (McEvedy, 2005).

Çalışmamızda gerek sosyal yaşamda gerekse ekonomik alanda gözlenen bu değişimlerin Anadolu eski insan topluluklarındaki beslenme yansımaları ve sağlık göstergeleri değerlendirilmiştir.

MATERYAL VE METOT

Gümüşlük (Milas)'de yapılan kazıdan çıkarılan Kuzey-Güney yönünde 2, Doğu-Batı yönünde 3 lahitten oluşan mezar, içlerinden elde edilen buluntular ışığında Klasik Dönem-Erken Helenistik Döneme tarihlendirilmiştir. Kazı raporlarına göre 5 lahitin 1'inde hiçbir iskelet kalıntısına rastlanmazken, 4'ünde iskelet kalıntıları gözlenmiştir. İskeletler Milas Müzesi Müdürlüğü tarafından Paleoantropolojik analizleri için Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Enver Yaşar Bostancı ve Refakat Çiner Laboratuvarına gönderilmiş ve burada paleoantropolojik açıdan değerlendirilmiştir.

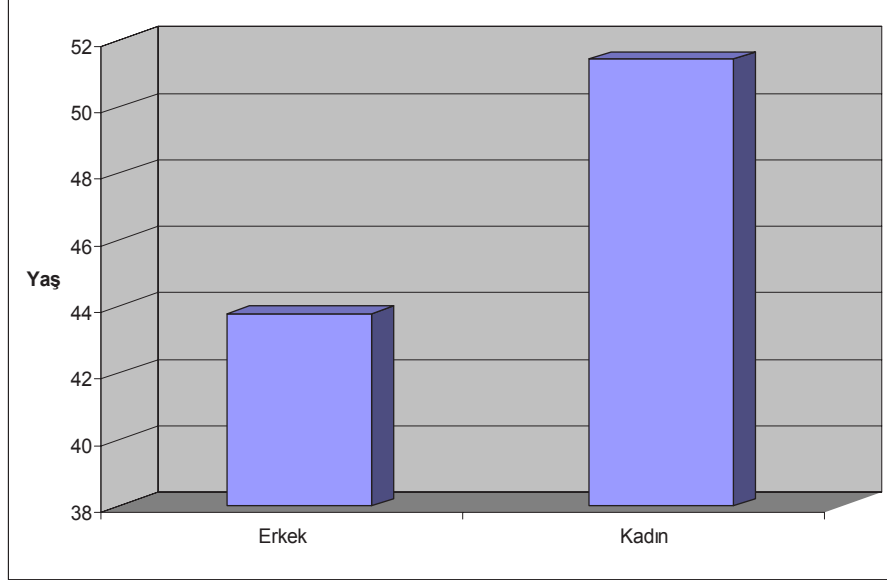
Gümüşlük (Milas)'ten ele geçirilen iskeletler üzerinde yapılan analizler sonucunda, bir kısmı parçalı olmak üzere çoklu gömüler gözlenmiş, 4

mezardan 17 bireye ait kalıntı bulunmuştur. 8 erkek ve 9 kadın olmak üzere sadece erişkin bireylerin ele geçtiği lahit mezarlarda hiçbir bebek ya da çocuk iskeletine rastlanılamamıştır. İskeletlerin paleoantropolojik analizlerinde öncelikle cinsiyet tayini, yaş ve boy tahmini yapılmış, daha sonra her bir bireyin kafatası ve vücut kemiklerindeki paleopatolojik bulgular incelenmiştir. Cinsiyet tayinleri kafatası, kalça kemikleri ve uzun kemiklerdeki morfolojik farklılıklara göre, yaş tahminleri ise kompleks metoda göre yapılmıştır (Workshop of European Anthropologists, 1980).

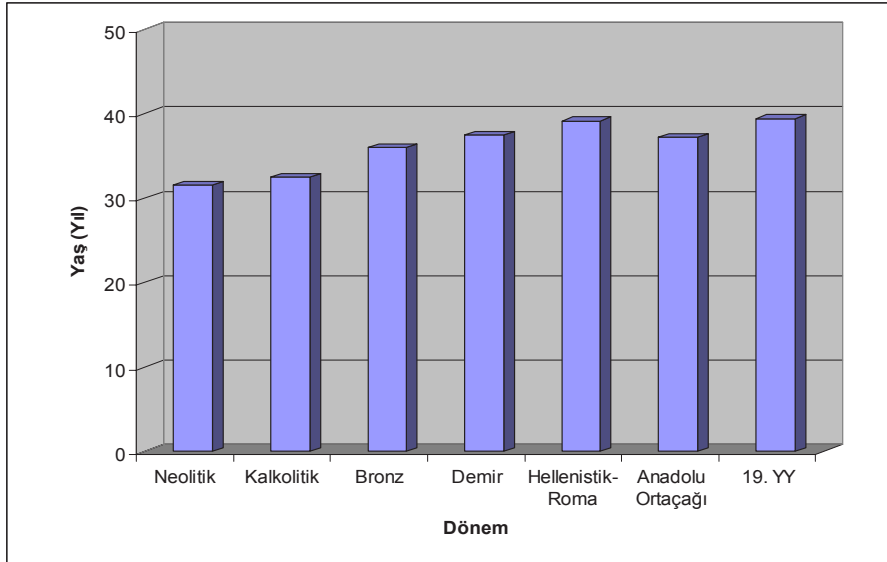
BULGULAR

Yaşam Uzunluğu

Gümüşlük (Milas) iskeletlerinde yapılan yaş tahminlerinde tamamı erişkin olan bireylerin yaş ortalamasına bakıldığında erkeklerde 43.77 yıl, kadınlarda 51.43 yıl olan yaş ortalamasının toplum genelinde 47.60 yıllık bir ortalama verdiği belirlenmiştir (Grafik 1). Bir popülasyonun en iyi sağlık göstergelerinden biri olan yaşam uzunluğu, eski Anadolu toplumlarında dönemler arasında farklılıklar göstermektedir. Paleolitik ve Mezolitik dönemlerde erişkin bireylerdeki ortalama yaşam uzunluğu erkeklerde 35, kadınlarda 30 yıl civarında hesaplanmış ve genel olarak sağlıklı bir yapıdan söz edilmiştir (Angel, 1984). Neolitik dönem devrim niteliğindeki değişimlerle karakterize edilir. Bu dönem insanların yerleşik hayata, tarıma, bitkilerin ıslahına ve hayvanların evcilleştirilmesine doğru adapte olduğu bir evredir. Neolitik Anadolu'sunda yaşam uzunluğu her iki cinsiyette de 32 yıl civarında bir ortalama göstermektedir. Neolitik'te, insanların besin bulma koşullarındaki iyileşmeye karşın, Paleolitik döneme göre 10-50 kat civarında artan nüfus yoğunluğu, enfeksiyonal rahatsızlıklar başta olmak üzere pek çok hastalığın bir arada yaşayan geniş kitlelere kolaylıkla yayılmasına yol açmıştır. Ayrıca tarımsal ağırlıklı beslenmeyle düşük kalorili besinlerin artan nüfusa yetmemesi neticesinde de yaşam uzunluğunda düşüşler gözlenmiştir (Galor ve Moav, 2005; Steckel, 2004). Kalkolitik dönemden itibaren yine yükselmeye başlayan yaşam uzunlukları (32,5 yıl), Bronz'da 36, Demir'de 37, Helenistik-Roma dönemlerinde 39 yıla kadar yükselmiş, ancak Anadolu Ortaçağ'ında, sağlık koşullarındaki olumsuzluğa paralel olarak tekrar düşüş göstermiştir (37 yıl). Günümüzde insan ömrü, prehistorik zamanlarla karşılaştırıldığında bir hayli ilerlemiş bir düzeye ulaşmıştır. 19. yüzyıl Türkiye'sinde 39 yıl civarında seyreden ortalama yaşam uzunluğu, günümüzde erişkin erkeklerde 69, erişkin kadınlarda 74 yıla yükselmiştir (Özer vd., 2008; TURKSTAT, 2005) (Grafik 2). Gümüşlük bireyelerinin yaşam uzunluğu açısından hem erkeklerde, hem de kadınlarda Helenistik-Roma dönemi ortalamasından daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

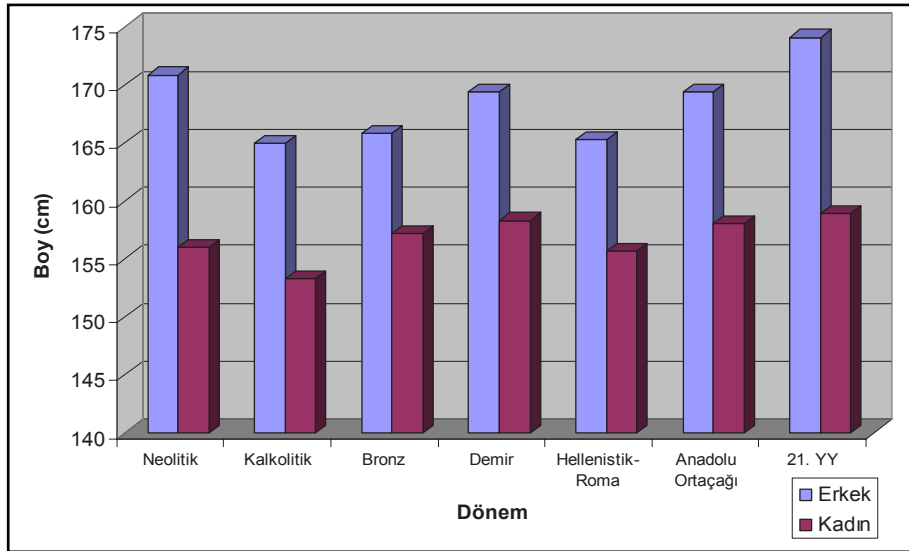
Grafik 1. Gümüşlük (Milas) iskeletlerinde yaşam uzunluğu ortalamaları

Grafik 2. Eski Anadolu toplumlarında dönemlere göre yaşam uzunluğu ortalamaları (Özer vd., 2008)

Boy Uzunluğu

Gümüşlük (Milas) iskeletlerinin boy uzunlukları Trotter-Gleser boy hesaplama formüllerine göre hesaplanmıştır. Buna göre Gümüşlük (Milas) bireylerinde boy uzunlukları erkeklerde 167 cm, kadınlarda 162 cm olarak bulunmuştur. İnsanlarda fiziksel yapıyı doğrudan tanımlayan boy uzunlukları, Anadolu’da Neolitik dönemden günümüze doğru düzensiz bir seyir izlemektedir. Buna göre Neolitik’te erkeklerde 171, kadınlarda 156; Kalkolitik’te erkeklerde 165, kadınlarda 153, Bronz’da erkeklerde 166, kadınlarda 157, Demir’de erkeklerde 169, kadınlarda 158, Hellenistik-Roma’da erkeklerde 165, kadınlarda 156, Anadolu Ortaçağ’ında erkeklerde 169, kadınlarda 158 cm’lik boy ortalamaları kaydedilmiştir. Günümüzde bu oranlar erkeklerde 174, kadınlarda 159 cm civarındadır. Genel olarak bakıldığında Hellenistik-Roma dönemlerinden günümüze doğru hafifte olsa bir yükselme eğilimi görülmektedir. Neolitik dönemden bu yana seksüel dimorfizm göstergesi olarak cinsiyetler arasında görülen 10-15 cm’lik boy uzunluğu farklılığının, dönemlere göre gözlenen dalgalanmalara karşın korunduğu tespit edilmiştir. Yine yapılan analizler boy uzunluğunun doğudan batıya doğru gidildikçe arttığını da ortaya koymaktadır. Bu artışın genetik, coğrafik, iklimik ve sosyo-ekonomik şartlardan kaynaklandığı dile getirilmektedir (Özer, v.d., 2011) (Grafik 3). Bir Batı Anadolu toplumu olarak Gümüşlük (Milas) bireylerinde de boy uzunlukları hem erkeklerde, hem de kadınlarda kendi dönem ortalamalarının üzerinde çıkmıştır.

Grafik 3. Eski Anadolu Toplumlarında dönemlere göre boy uzunluğu ortalamaları (Özer, v.d., 2011)

Dental Patolojiler ve Beslenme

Beslenme, insan sağlığı ve gelişimi için temel bir ihtiyaçtır. Yetersiz ya da dengesiz beslenmenin olduğu durumlarda enfeksiyonal hastalıklar başta olmak üzere pek çok rahatsızlığın ortaya çıkabileceği ve bireylerin sağlığını doğrudan etkileyebileceği bilinmektedir. İyi beslenme, güçlü bir bağışıklık sistemi ve daha sağlıklı bir yapı anlamına gelmektedir. Beslenmenin, vücudumuzun iskelet sistemi üzerinde önemli etkileri vardır ve bu konuda iskelet kalıntıları bizlere doğrudan kanıtlar sunmaktadır. İnsanın evrimi sürecinde avcı-toplayıcılıktan tarıma geçişle birlikte beslenme açısından çok önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Paleolitik dönemde tüketilen hayvansal gıdaların yanı sıra, Avrasya'da 200'e yakın bitki türüne dayalı zengin bir avcı-toplayıcı diyet alışkanlığına karşın, Neolitik dönemle birlikte belirli yörelerde yetişen birkaç bitki türüne (buğday, arpa, çavdar, pirinç, mısır vs.) dayalı sınırlı bir beslenme modeline geçildi. Bu da beslenme problemlerine dayalı pek çok rahatsızlığın ortaya çıkmasına neden oldu.

Gümüşlük (Milas) iskeletlerinin çene ve diş sağlığı açısından değerlendirilmesi sonucunda neredeyse tüm bireylerin patolojik lezyonlara sahip olduğu görülmüştür.

1 Nolu Birey: 55-60 yaşlarındaki bir erkek bireye ait olduğu belirlenen bu iskelette çürük, premortem diş kaybı, diştaşı, hipoplasia, pozisyon sapması, aşınma, abse ve alveol kaybı gibi çene ve diş patolojisi lezyonlarının varlığı belirlenmiştir (Resim 1).

2 Nolu Birey: 40-45 yaşlarındaki bir erkek bireyin çene ve dişlerinde çürük, ileri derecede diştaşı, pozisyon sapması, alveol kaybı ve hipoplasia gibi lezyonlar saptanmıştır (Resim 2).

3 Nolu Birey: 55-60 yaşlarındaki kadın bireyde çürük, premortem diş kaybı, alveol kaybı, ileri derecede diş aşınması, diş taşı, hipoplasia ve abse gibi rahatsızlıklar saptanmıştır (Resim 3).

4 Nolu Birey: 40-45 yaşlarındaki kadına ait iskelette çürük, premortem diş kaybı, diştaşı, hipoplasia, aşınma ve abse gibi lezyonların varlığı belirlenmiştir.

5 Nolu Birey: 40-45 yaşlarındaki erkek bireyde premortem diş kaybı ve abse gibi patolojik oluşumlar gözlenmiştir (Resim 4).

8 Nolu Birey: 40-45 yaşlarındaki erkek bireyde çürük, ileri derecede aşınma, premortem diş kaybı, alveol kaybı ve diştaşı lezyonları belirlenmiştir.

9 Nolu Birey: 20-25 yaşlarındaki erkek bireyde çürük, hipoplasia, diştaşı ve alveol kaybı saptanmıştır.

10 Nolu Birey: 55-60 yaşlarındaki erkek bireyde çürük, abse, premortem diş kaybı, ileri derecede aşınma, alveol kaybı ve hipoplasia gibi lezyonlara rastlanmıştır.

11 Nolu Birey: 25-25 yaşlarındaki erkek bireyde çürük, hipoplasia, diştaşı, abse, alveol kaybı ve pozisyon sapması gibi patolojik bulgular belirlenmiştir.

12 Nolu Birey: 50-55 yaşlarındaki kadın bireyde çürük, aşınma, alveol kaybı, premortem diş kaybı, diştaşı, hipoplasia ve abse oluşumları gözlenmiştir.

13 Nolu Birey: 50-55 yaşlarındaki kadın bireyde çürük, premortem diş kaybı, ileri derecede diştaşı, abse ve alveol kaybı saptanmıştır.

14 Nolu Birey: 50-55 yaşlarındaki kadın bireyde çürük, premortem diş kaybı, ileri derecede diş aşınması, alveol kaybı, hipoplasia, diştaşı ve abse gibi lezyonlar tespit edilmiştir.

İzole I: Sadece alt çene parçası bulunan bireyde çürük, abse, diştaşı, alveol kaybı ve pozisyon sapması tespit edilmiştir.

İzole II: Sadece alt çene parçası bulunan bireyde premortem diş kaybı, alveol kaybı, diştaşı, hipoplasia, aşınma ve çürük gibi olgulara rastlanmıştır.

İzole III: Alt çenede sadece hipoplasia gözlenmiştir.

İzole IV: Yine sadece alt çenede ileri derecede aşınma, gömük dişler, abse ve premortem diş kaybı lezyonları tespit edilmiştir.

Diş çürüğü, çene ve diş hastalıkları arasındaki en yaygın rahatsızlıklardan birisidir. Özellikle karbonhidrat içerikli besinlerin ağızda yol açtığı bakteriyel oluşumlar, asit dengesini etkileyerek çürüğe yol açar. Tarım toplumlarında yüksek oranlarda diş çürüğüne rastlanabilmektedir.

Gümüşlük (Milas) populasyonunda birey bazında % 81,25, diş bazında ise % 10,42 oranında çürük gözlenmiştir. Hipoplasia, diş minesinin bireyin erken büyüme döneminde mineralizasyonunun kesintiye uğraması sırasında meydana gelmekte ve mine tabakasında çizgi ve çukurluk gibi çeşitli şekillerde gözlenmektedir. Gümüşlük (Milas) populasyonunda birey bazında % 68,75, diş bazında % 41,25 oranında tespit edilen hipoplasia olgusu süttten kesme ile de ilişkilendirilmektedir. Dişlerin dış yüzeyinde mikroorganizmaların birikmesi olarak tanımlanan dental plak, diş taşının mineralize olmasıdır. Tükürük bezine yakın dişlerde yoğunlaşan diş taşı oluşumları bazen bir dişin tüm dış yüzeyini de kaplayabilmektedir. Gümüşlük (Milas) populasyonunda birey bazında % 75, diş bazında ise % 65 oranında diş taşı oluşumuna rastlanmıştır.

Periyodontal rahatsızlıklar, çürük, travma ve ileri derecede aşınma gibi sebepler sonucunda alveolun yıkımına yol açmakta ve abse dediğimiz iltihaplı kemik yıkımı gerçekleşmektedir. Gümüşlük (Milas) popülasyonunda birey bazında % 68,75, diş bazında ise % 13,57 oranında abseye rastlanmıştır. Gümüşlük (Milas) popülasyonunda ayrıca birey bazında % 62,5 oranında premortem (ölüm öncesi) diş kaybı, % 75 oranında alveol kaybı, % 25 oranında pozisyon sapması ve % 6,25 oranında sürmemiş diş gibi çeşitli lezyonlara ilişkin bulgular da gözlenmiştir.

Gümüşlük (Milas) popülasyonundaki genel ağız ve diş sağlığı göstergelerine göre birey düzeyinde oldukça yüksek oranlarda patolojik vakalara rastlanmıştır. Birbirini tetikleyen pek çok rahatsızlık Gümüşlük insanların sıklıkla karşılaştıkları sorunlardan olmuştur. Özellikle premortem kayıpların azı dişlerini büyük oranda etkilemeleri, ön dişlerde belirgin aşınmaları ortaya çıkarmış, ilerlemiş çürük örnekleri de bazen birden çok diş etkileyen abselere neden olmuştur. Hipoplasia örnekleri bireylerin erken büyüme dönemlerinde dişlerin mine tabakasında tahribata yol açtığı için diğer rahatsızlık göstergelerinin daha yoğun olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Genel olarak bakıldığında Gümüşlük-Milas iskeletlerinde özellikle beslenme bozukluklarına bağlı olarak çene ve diş patolojilerinin birey bazında oldukça yüksek olduğu gözlenmiştir.

Çalışma konumuzu oluşturan Helenistik dönemde, yenilebilen tohum ve çekirdekler ile zeytin ve üzüm üretiminin yüksek olduğu bir dönemdir. Susam da yine bu dönemde Anadolu'da önemli bir yere sahip olan ürünler arasında yerini almış ve insanlar tarafından kullanılan en eski yağlı tohum olma özelliğini de kazanmıştır (Joshi, 1961; Weiss, 1971). Susam tohumları Gordion'da M.Ö. 700 yılına tarihlendirilen arkeolojik katmanlardan elde edilmiştir. Bu tohumlar saf halde taban katmanında bir çömlek içerisinde ele geçirilmiştir. Bunlara saf buğday, arpa ve mercimeklerin konulduğu çömlekler de eşlik etmektedir (Bedigian, 2000). Şarap, tüm Anadolu'ya Ege kıyıları ve adalardan, özellikle de Yunanistan'daki Girit Minoan topluluğu ve Miken'lerden getirilmiştir. Şarap, Ege adaları ve kıyı kesimlerinin en önemli ticari ürünlerinin başında yer almaktadır. Yunan kültüründe önemli bir yere sahip olan şarap üretimi, Akdeniz kolonilerinde de üzüm yetiştiriciliği, şarap üretimi ve ticareti gibi aktivitelerle döneme damgasını vurmuştur (Newman, 2000). Yunan beslenme kültüründe ete ek olarak hububat da önemli bir yere sahiptir. Arpa ya da mısır ezmesi bu gruplarda ekmekten daha önde gelmekteydi ve mısır, buğday ve pirinç gibi hububatların günlük beslenme aktivitelerinde geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Akdeniz dünyasına, hububat, sebze ve hayvansal ürünler aşamalı olarak gelmiştir. İlk olarak buğday ve arpa gelmiş, daha sonra M.Ö. 5.

yüzyılda tavuk, ardından şeftali ve kayısı Akdeniz’de yaygın olarak üretilmeye başlanmıştır (Wilkins ve Hill, 2006). Gümüşlük (Milas) iskeletlerinde gözlenen çene ve diş rahatsızlıkları, Helenistik dönemde Akdeniz havzasında gözlenen bu hububat ağırlıklı beslenme rejimiyle doğrudan ilişkilendirilebilir.

Kafatası ve Vücut Patolojileri

Toplumdaki beslenme özellikleri ve sağlık problemleri iskeletlerin diğer kısımlarında da iz bırakabilmektedir. Bu oluşumlar bizlere eski toplumların sağlık sorunları hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. İncelemeler sırasında Gümüşlük (Milas) bireylerinde bazı kafatası ve vücut patolojilerine de rastlanmıştır. Bir bireyin kafatasında tuber parietaleye yakın bir yerde küt uçlu bir cisimle oluştuğu düşünülen, kafatasında fazla hasara yol açmamış bir travmaya rastlanmıştır. Toplumda gözlenen bir diğer rahatsızlık ise sakralizasyondur. Beşinci bel omuru ile sakral omurların kaynaşmasıyla ortaya çıkan bu rahatsızlıkta bireyin bel hareketleri kısıtlanmaktadır. Bir başka bireyin ise dirsek bölgesinde (humerusun distal epifizi ve ulnanın proximal epifizinde) enfeksiyona bağlı olarak geliştiği düşünülen bir patolojik oluşum tespit edilmiştir.

Anadolu’da Helenistik döneme tarihlendirilen iskelet kalıntılarının paleopatolojik analizleri sonucunda, daha önceki dönemlerde görülmeye başlayan rahatsızlıkların bu dönem insanların da sıklıkla etkilediği görülmüştür. Helenistik dönem buluntu yerlerinden Börükçü (Muğla)’den çıkarılan iskeletlerin analizinde toplum bireylerinin genel olarak travma sonucu oluşan lezyonlar, eklem hastalıkları, osteoporoz, raşitizm ve enfeksiyonel lezyonlar gibi bazı rahatsızlıklar geçirdikleri anlaşılmıştır (Sağır, v.d., 2004) Güleç, v.d., 2005). Yine Muğla ilinde yer alan Lagina iskeletlerini inceleyen Güleç v.d. (2006), bu iskeletlerde çeşitli eklem rahatsızlıklarına rastladıklarını bildirmektedir. Patolojik analizleri yapılan bir diğer Helenistik dönem iskelet serisi ise Kendirci mevki kazılarında (İzmir) çıkarılmıştır. Bu iskeletlerde enfeksiyonel bir rahatsızlık nedeniyle bir erkek bireyin tibiasının gövde kısmında, normal dışı bir kalınlaşmanın varlığı tespit edilmiştir (Güleç, v.d., 2009).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Anadolu’da yaşam uzunluklarında görülen dönemsel dalgalanmalar, populasyonların sağlık ve sosyo-ekonomik durumlarıyla yakından ilişkilidir. Genel olarak değerlendirildiğinde önceki dönemlere kıyasla Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen toplumlarda yaşam süresinin arttığı gözlenmektedir. Helenistik ve Roma’da 39 yıl olarak tespit edilen ortalama

yaşam uzunluğu, daha eski ve daha yeni arkeolojik dönemlere göre yüksek olarak değerlendirilebilir. Bebek ve çocuk ölüm oranları açısından da benzer bir iyileşmeye sahne olan Helenistik-Roma dönemi zengin besin çeşitliliği ve yaygın ticaret ağları ile karakterizedir.

Paleopatolojik açıdan çeşitli hastalıkların farklı düzeylerde görülüyor olması, bazı toplumlarda halk sağlığı açısından sorunlar yaşandığını düşündürmektedir. Helenistik-Roma dünyasında geliştirilen sağlık politikalarıyla, hastalıkların tedavi edilmesinden daha çok oluşumunun önüne geçilmesine yönelik bir anlayış geliştirilmeye çalışılmış ve hijyen konusunda bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Temiz su kaynaklarına ulaşma ve şehirlerde tuvalet ve banyo sistemlerinin kurulması, özellikle günlük yaşam alışkanlıklarında yer tutan hijyen koşullarının iyileşmesinde önemli bir etken olmuştur. Her ne kadar artan ticaretle beraber insan hareketliliği, kent nüfuslarında gözlenen büyük artışlar ve savaşlarla birlikte, bazı salgın hastalıklardaki artışın neticesinde oluşan paleopatolojik bulgulara rağmen, bebek-çocuk ölümlerindeki düşüşler ve artan yaşam uzunlukları dönem insanların halk sağlığı konusunda gözle görülür bir başarı sağladığı fikrini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANGEL, J.L. (1984). "Health as a crucial factor in the change from hunting to develop farming in the Eastern Mediterranean". *Paleopathology at the Origins of Agriculture*. (Eds. M.N. Cohen and G.J. Armelagos). Academic Press Inc.
- BEDIGIAN, D. (2000). "Sesame". *The Cambridge World History of Food*, (Eds. K.F. Kiple and K.C. Ornelas). Cambridge University Press. 411-421.
- GALOR, O. and O. Moav. (2005). *Natural Selection and the Evolution of Life Expectancy*. Minerva Center for Economic Growth Paper No. 02-05.
- GÜLEÇ, E., M. Sağır, İ. Özer ve Z. Satar. (2005). "2003 Yılı Börükçü Kazısı İskeletlerinin Paleoantropolojik İncelenmesi". *20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. 167-172.
- GÜLEÇ, E., İ. Özer, M. Sağır, ve Z. Satar. (2006). "Lagina Kazısı İskeletlerinin Paleoantropolojik İncelenmesi". *21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. 21-28.
- JOSHI, A.B. (1961). *Sesamum*. Hyderabad: Indian Central Oil Seeds Committee.
- McEVEDY, C. (2005). *İlkçağ Tarih Atlası*. (Çev. Ayşen Anadol). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- NEWMAN, J.L. (2000). "Wine". *The Cambridge World History of Food*, (Eds. K.F. Kiple and K.C. Ornelas). Cambridge University Press. 730-740.
- ÖZER, B.K., T. Gültekin, İ. Özer, M. Sağır and E. Güleç. (2008). "Longevity in Ancient Anatolian and Turkish Populations from Neolithic to Present". *Ageing Related Problems in Past and Present Populations - Biennial Books of EAA*. (Eds. E.B. Bodzsar and C. Susanne). 5: 45-58.
- ÖZER, B.K., M. Sağır and İ. Özer. (2011). "Secular changes in the height of the inhabitants of Anatolia (Turkey) from the 10th millennium B.C. to the 20th century A.D.". *Economics and Human Biology*. 9(2): 211-219.
- SAĞIR, M., İ. Özer, Z. Satar ve E. Güleç. (2004). "Börükçü iskeletlerinin paleoantropolojik incelenmesi". *19. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. 27-40.
- SATAR, Z., İ. Özer, M. Sağır ve E. Güleç. (2009). "Kendirci Kurtarma Kazısı İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi". *24. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. 79-86.
- STECKEL, R.H. (2004). "New light on the 'dark ages'. The remarkably tall stature of Northern European men during the Medieval era". *Soc. Sci. Hist.* 28: 211-229.
- TURKISH STATISTICAL INSTITUTE (TURKSTAT). (2005). *Statistical Yearbook 2005*. Publication No. 3009, Ankara.
- WEISS, E.A. (1971). *Castor, sesame and safflower*. New York: Barnes and Noble.
- WILKINS, J.M., S. Hill. (2006). *Food in the Ancient World*. Malden MA: Blackwell Pub.
- WORKSHOP OF EUROPEAN ANTHROPOLOGISTIS. (1980). "Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons". *Journal of Human Evolution*. 9: 517-549.

Resim 1. Gümüşlük (Milas) 1 No'lu Birey (Erkek, 55-60 yaş)

Resim 2. Gümüşlük (Milas) 2 Nolu Birey (Erkek, 40-45 yaş)

Resim 3. Gümüşlük (Milas) 3 Nolu Birey (Kadın, 55-60 yaş)

Resim 4. Gümüşlük (Milas) 5 Nolu Birey (Erkek, 40-45 yaş)